

Stella atque Fons

een korte geschiedenis van de Kapel

Sterreborne

te Butsel bij Boutersem

door

Modest L.C. Goetelen

Geschiedenis van Boutersem

De vroegste vermelding van de plaatsnaam dateert uit 1129. Hij klinkt dan als *Baltreshem* en verwijst duidelijk naar de oudgermaanse samenstelling *Baldaharis-haim*, het huis of de woning van Baldur.

Hoe komt een dorp in het Hageland aan een naam die naar de Germaanse mythologie verwijst ?

Een klein stukje kerkelijke liturgie-geschiedenis kan hierin misschien wat klaarheid brengen.

De *Canones Hippolyti*, een apocrief geschrift dat aan aartsbisschop Hippolytes († =235 PCN) werd toegeschreven, maar dat duidelijk dateert uit de VIde eeuw, schrijft smetteloos wit voor als enig toegelaten kleur voor kerkelijke gewaden. Tot in de loop van de IXde eeuw werd die regel vrij goed gerespecteerd. Hier en daar doken er wel wat wufte toontjes op, maar wit bleef toch de boventoon voeren. Het is pas tijdens het bewind van Innocentius III (1198-1216) dat hierin enige verandering komt. Deze kerkvorst publiceert namelijk een werkje "*De sacrificio missae*" (over het misoffer), dat het gebruik van kleuren voor welbepaalde gelegenheden tracht vast te leggen. Voortaan zijn alleen nog toegelaten: wit, rood, groen, roodpaars en zwart. Elke blauwe tint wordt ten stelligste verboden en dat, terwijl in de iconografie het blauw meer dan uitvoerig aanwezig is.

De enig mogelijke verklaring is, dat de kerkvorst iedere identificatie wilde voorkomen met aanhangers van de eredienst van Odin (of Wodan) die, vooral in onze streken, op dat ogenblik nog vrij actief was en wiens priesters zich toiden met... blauwe gewaden.

Het zou dus best eens kunnen dat het "huis van Baldur" aan deze eredienst niet zo vreemd is geweest.

Misschien is het dan ook niet zo gek, om even te herinneren aan de mythe van Baldur, zoals ze ons uit de oud-IJslandse Saemunder Edda is overgeleverd:

De mythe van Baldur

Baldur is de zoon van Odin en Frigg. Hij woont in het licht van de dageraad op het kasteel "Breydablick" en is de meest wijze der goden en de lieveling der Asen. De stralende lichtgod wordt echter gekweld door dromen die hem een spoedige dood voorspellen.

Daarom wordt in de raad der Asen besloten dat Frigg, zijn moeder, vuur en water, ziekten en giftige stoffen, planten, mineralen en alle levende wezens tot een eed zal dwingen, die hen ertoe verbindt om Baldur nooit te schaden. Alleen Mistilstein, de maretak, die in het oosten van het Walhalla groeide, werd over het hoofd gezien, want die was nog te jong om de eed af te leggen.

Het feest der onkwetsbaarheid werd op volle middag op de dingplaats gevierd. De Asen bestookten Baldur met stenen, sloegen met bijlen en zwaarden en schoten pijlen op hem af.

Baldur bleef natuurlijk ongedeerd. Maar Loki, de god van het vuur en van oudsher Baldur's onverzoenlijke tegenstander, verkleetde zich in een oude vrouw en wist Frigg het geheim van de maretak te ontzutselen.

Buiten de kring van de feestende goden stond Hödr, de blinde en ietwat simpele broer van Baldur. Loki zette hem aan om mee te spelen en stelde behulpzaam voor de pijl voor hem te richten. Het projectiel was natuurlijk gemaakt van de maretak en Baldur viel dodelijk getroffen neer.

Grote verslagenheid onder de goden. Zijn vrouw Nanna stierf ter plekke van verdriet. Haar lichaam werd samen met dat van Baldur aan boord van de snek Hringhorni gebracht. Ook Baldur's paard en Draupnir, de ring van Odin gingen dezelfde weg. Voordat hij het schip verliet, fluisterde Odin de dode Baldur iets in het oor.

De Asen kregen echter de Hringhorni niet vlot en riepen de reuzin Hyrrockin, die op een wolfspan kwam aangereden en het schip zo'n enorme dreun gaf, dat de aarde beefde. De vonken sloegen uit de rolbalken en zetten de brandstapel in lichterlaaie. In de avonddeemstering dreef de Hringhorni brandend naar volle zee en de hamer van Thor zweefde boven de wateren.

Baldur daalde neer in her rijk van Hölle, de godin van de onderwereld, maar na Ragnarok, de "Götterdämmerung", zal hij herrijzen in een nieuwe wereld.

Terug naar de geschiedenis nu.

Tot 1241 was Boutersem een zelfstandige parochie, maar in dat jaar versmolt ze met Verrijk tot één gebied, dat schatplichtig was aan het St. Lambertuskapittel te Luik. Waarschijnlijk hebben de plaatselijke heren zich al gauw het tiendenrecht toegeëigend, maar reeds voor 1575 aan de pastoor overgemaakt.

In de XIIde eeuw waren de heren van Boutersem, wier wapen door Koninklijk Besluit op 18 mei 1838 aan de gemeente werd toegekend, nog hertogelijke "ministeriales", die niet alleen de privileges van de "liberi" of vrije mannen genoten, maar die bovendien ook nog vrijgesteld waren van de cijnspllicht, vermits ze als beëdigd functionaris van de leenheer bepaalde taken uitvoerden. Zij waren verantwoordelijk voor het innen der belastingen en oefenden tevens een beperkte rechtsmacht uit. Het halsrecht bleef echter aan de hertog van Brabant voorbehouden.

Langzamerhand gingen de heren van Boutersem evenwel tot de hogere Brabantse adel behoren. Door het huwelijk van Maria van Boutersem, kwam de heerlijkheid in 1307 in het bezit van Reinald, heer van Valkenburg en zijn zonen. Voor 1340 was ze echter reeds het eigendom van Willem van Duivenvoorde, die zijn tweede dochter ermee begiftigde. Door haar huwelijk met Jan van Korselaar viel de heerlijkheid dan weer in handen van de heren van Witthem. Maria-Elisabeth van Witthem, die door haar huwelijk tevens prinses van Hohenzollern was, verwierf voor het bedrag van 2000 pond ook het halsrecht over de

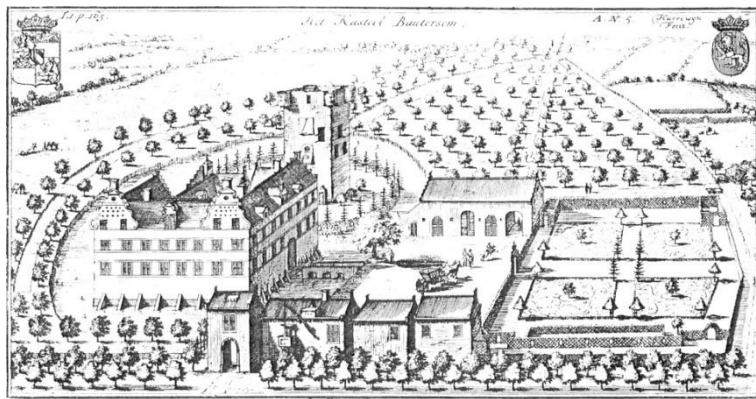
heerlijkheid en verkocht op 1 maart 1646 het kasteel, de heerlijkheid en haar rechten aan J.J.de Caestre, heer van Bonheiden, die in 1650 de titel van baron van Boutersem verwierf. In 1728 tenslotte, kwam de heerlijkheid door aankoop in het bezit van het geslacht Van der Meere.

In 1782 worden Boutersem en Verrijck weer uit elkaar gehaald. Hoogbutsel hoort op dat moment bij Boutersem, Neerbutsel bij Roosbeek, zodat de St. Maartensparochie over twee gebieden is verdeeld.

De bevolking was in 1436 vrij aanzienlijk. De parochie telde toen 113 gezinnen. In 1496 echter, na de bloedige opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk, waren er nog maar 24.

In 1559 telde de hele parochie (Verrijck niet inbegrepen) nog maar 60 volwassenen, in 1575 slechts een veertigtal. De godsdienstoorlogen hebben er ook vrij lelijk huisgehouden, maar toch waren er in 1617 alweer een honderdtal paasplichtigen.

Over het kasteel schrijft A.Wauters (op.cit.) :”*Il y a quelques années, on pouvait encore distinguer un monticule, élevé de 3 à 4 mètres au-dessus du niveau du sol et formé de débris de pierres blanches et d’autres décombres, dernier vestige de l’antique donjon, au Nord du confluent de la Velpse et du ruisseau de Butzel; mais lorsque je repassai au même endroit en 1869, il n’y restait plus aucun débris. On avait mis en culture l’emplacement de la forteresse.*” De grote herenhoeve, die afgebeeld staat op een gravure, afkomstig uit het Brusselse Prentenkabinet, kan nauwelijks voor een versterkte burcht doorgaan, maar het “donjon” is er wel duidelijk te zien (Illustratie 2).

Kasteel van Boutersem XVIde eeuw

III.2

Tijdens de XIXde eeuw leefden de bewoners hoofdzakelijk van de graan- en de houthandel. Er waren ook enkele brouwerijen en een jeneverstokerij.

Op 11 juli 1831 werd er een bloedige veldslag uitgevochten tussen het Belgische leger en de troepen van de prins van Oranje.

Door de wet van 2 juli 1964 werd Verrijck aan Boutersem toegevoegd. Op 17 juli 1970 kwamen daar Kerkom en Roosbeek nog bij.

Geschiedenis van Butsel

In oude oorkonden wordt de naam op verschillende wijzen geschreven: *Buetsel, Buetsese, Butsele, Butzele, Butsel en Butzel*.

Joz. Wils (op.cit.) vermeldt dat de St. Maartensparochie van Butsel in 1908 bestond uit twee gehuchten: Hoogbutsel, dat bij Boutersem behoorde en onder het kanton Tienen ressorteerde en Neerbutsel dat bij Roosbeek hoorde en dus binnen het kanton van Glabbeek viel.

De hele parochie was niet groter dan 235 hectaren, waarvan Hoogbutsel er 170 in beslag nam en Neerbutsel 65. Bij wijze van nadere plaatsbepaling kregen verschillende onderdelen van de parochie ook nog een eigen naam: “*Schapenveld, Smisveld, De kwade weiden, Jesuitenblok, Sterreborneveld, Muizenacker en Eyckenhof*”.

404 inwoners telde de parochie en die kwamen aan de kost door het verbouwen van “*tarwe, rogge, haver, beeten, klaveren, boekweit, aardappelen, erwten, wortelen, rapen en turksche tarwe*”. Bijzonder welvarend zullen ze daarvan niet geworden zijn, want A.Wauters (op.cit.) vermeldt dat in 1874 niet minder dan 12 gezinnen van de “*armentafel*” moesten leven.

Toch werd er wel op geregelde tijden gefeest. Butsel-kermis werd gevierd op St. Michiel (29 september) of op de zondag die erop volgde. A.Wauters (op.cit.) maakt ook melding van het feest van de overbrenging van St. Maarten in juli. De oude heiligenkalender vermeldt echter op 2 juli alleen maar de martelaren Martinianus en Processus, terwijl de bisschop en belijder Martinus op 11 november staat vermeld.

De bevolking van Butsel is gestadig gegroeid, want terwijl in 1435 de hele parochie slechts vijftien huizen telde, waren dat er in 1784 achtentwintig, in 1856 veertig en in 1908 niet minder dan zevenenzeventig. Gezien het inwonersaantal van 404 personen, bestond het gemiddelde gezin statistisch gezien dus uit 5 personen. Om meer precies te zijn 3,2 kinderen per gezin.

Verder vermeldt Joz. Wils (op.cit.) dat de Velpe in 1908 nog steeds bestaat, maar dat de vijvers die zij vroeger bevoeide, volkomen uitgedroogd zijn. En Butselbos is hoofdzakelijk beplant met dennebomen.

Als we wat verder in het verleden gaan graven komen we tot de vaststelling dat de parochie in de XVIde eeuw aan de abdij van Villers schatplichtig was., maar dat het recht om kerkambten toe te kennen, het zogenaamde “*begevingsrecht*” aan de heren van Boutersem behoorde. In 1783 stond de abdij haar tiendenrecht echter af aan de pastoor. In 1802 werd Butsel bij de parochie van Kerkom gevoegd, maar in 1825 kreeg ze haar zelfstandigheid terug.

In 1980 telde de parochie 630 inwoners.

Het gasthuis van de Crommen Herent

De naam Crommen Herent schijnt “kromme haring” te betekenen en verwijst naar de toenmalige bocht in de Leuvense steenweg

.Bij het kruispunt van de Aarschotse baan en de Nieuwstraat stond er in de XVde eeuw een kapel genaamd: “*Onze Lieve Vrouw van den Crommen Herent*”. Nog in 1730 komt zij voor in een verslag van kardinaal Thomas d’Alsace de Boussu en wordt dan onder de 26 openbare kapellen van de dekenij Tienen gerekend. De beneficiën ervan werden in 1646 door de pastoor van Roosbeek opgeëist, maar uit het werk van C. Van Gestel (op.cit.) blijkt, dat het gasthuis (en dus ook de kapel) tot het gehucht Butsel werd gerekend.

Volgens A.Wauters (op.cit.) kende het feest van O.L.V. Boodschap er in 1559 nog een enorme toeloop. Het wonderbaarlijke verhaal dat Jacob Van Bronckhorst echter in 1628 de wereld heeft ingestuurd, zal er wel mede verantwoordelijk voor zijn dat de aandacht naar de kapel van Butsel werd verplaatst.

Over het gasthuis beweerde de heer van Boutersem in de XVIIIde eeuw, dat het oorspronkelijk een leprozerie was geweest. Veel waarschijnlijker is het, dat het een klooster was, opgericht met de bedoeling reizigers een onderdak te geven. Ook de priorij van Postel werd immers een “hospitale” genoemd en zij was in 1137 hoofdzakelijk bedoeld als pleisterplaats.

Wanneer het gasthuis is ontstaan is niet te achterhalen. In 1725 schreef C. Van Gestel (op.cit.) dat er alleen nog een puinhoop van overbleef. Toch zijn er over het gasthuis enkele pittige details bekend. Zij zijn afkomstig uit een smeekschrift, waarin de gedeputeerden van Leuven pleiten voor de oprichting van een fort op de Crommen Herent, tot bestrijding van de vrijbuitery in het Hageland en dat in het stadsarchief van Leuven berust. Het document is niet gedateerd, maar het is zo goed als zeker dat het voor 1600 werd opgesteld.

In het kort komt de inhoud hierop neer. Toen de Hollandse troepen na 1590 geleidelijk aan de aftocht bliezen, was een goed deel van het krijgsvolk de situatie beu. Zij deserteerden, staken de grens over naar het toen neutrale land van Luik, waar zij zich hergroepeerden in de hoop met plunderen aan de kost te komen. Het Hageland kenden zij op hun duimpje en de streek lag er onbeschermd bij. Ze verdeelden zich in kleine groepjes, die dan via Halen, Zoutleeuw, Landen, Hannut en Gingelom onopvallend de grens overstaken om dan in het oude gasthuis aan de Crommen Herent verzamelen te blazen. Beschermd door de dichte bossen trokken ze daar vandaan naar de omliggende dorpen waar ze ongehinderd hun overvallen pleegden.

Het is vrij waarschijnlijk, dat heel wat bewoners met have en goed de streek zijn ontvlucht. In de streek tussen Oudenaarde en Geeraardsbergen bijvoorbeeld, komt nog herhaaldelijk de familienaam “Van Buetsle” voor.

De gedeputeerden maken in hetzelfde document ook melding van een tweede kwaal: de sluikhandel. Een niet nader omschreven eetwaar wordt via de Rijn uit Italië naar het land van Luik gebracht en vandaar het Hageland binnengesmokkeld. Het gaat dus om internationaal

opererende benden, die dreigen de streekeconomie grondig te ontwrichten. De gedeputeerden vragen dan ook om een honderdtal manschappen in de Crommen Herent te stationeren. Zij vrezen echter dat de beschikbare fondsen voor een dergelijke operatie wel niet toereikend zullen zijn en smeken de Raad, om dan tenminste de kastelen van Boutersem en Vertrijk te bezetten tot de boeren de oogst hebben binnengehaald. De Raad besluit echter alleen maar het kasteel van Boutersem te bemannen.

Toch heeft er ooit nog een fort op de Crommen Herent gestaan. Volgens A.Wauters (op.cit.) was het bedoeld als verdediging van de stad Leuven tegen de oprukkende legers van Lodewijk XIV. In de volksmond werd het de “Schrans” genoemd, maar in een huurcontract uit 1780, dat handelt over goederen van de kerk en de Heilige Geesttafels van Boutersem en dat afkomstig is uit de archieven van de kerk aldaar, wordt het geciteerd als volgt: “ *Eerst een stuck landt, groot vijf dagmaelen onbegrepen de maet, waer in gelegen is het fort Fagel, sijnde de juiste hellicht van een meerder stuck van tien dagmaelen gelegen onder Boutersem op het gasthuys veld, regenoten van dit stuck den steenweg op Thienen ten eendere, d’erfgenaemen henricus de fillet ende weduwe jan swinnen ten tweedere, de weder hellicht ten derdere en de Aerschotsche Baen ter vierdere sijde*”. Het lag dus iets ten zuiden van het oude gasthuis, in de hoek van de Leuvense en de Aarschotse steenweg..

Geschiedenis van de kerk

De parochiekerk van Butsel was aanvankelijk aan St. Martinus gewijd doch werd, na de fusie der gemeenten in 1970 tot St. Michiel omgedoopt, teneinde verwarring met de St. Martinuskerk van Kerkom te vermijden.

De oorspronkelijke kerk was eigenlijk een kapel (quarta capella), waarvan alleen nog het midden-romaanse koor met ronde absis is overeind gebleven. Over haar vroege geschiedenis is weinig bekend. A.Wauters (op.cit.) vermeldt alleen dat ze in de XVIIde eeuw zwaar in verval was geraakt. De houten toren dreigde in te storten, het dak was zo lek als een mandje en de abdijs van Villers vond alle mogelijke excuses om de kosten van zich af te schuiven. Eerst was de abt overleden, daarna stonden de oorlogsprikelen de restauratie in de weg en ga zo maar door. In 1634 stortte de toren in, het dak van het kerkschip meeslepend in zijn val. De deken besloot het koor voorlopig af te sluiten.

In 1649 verzaakte de abdijs van Villers voorlopig haar aanspraken op de tienden, de heer van Boutersem, J.J. de Caestre deed ook zijn duit in het zakje en de “Tafel der Armen” betaalde de rest. Dat heet: het dak en de ramen van het koor werden hersteld, de muren van het kerkschip stonden er verlaten bij. De kerk werd nauwelijks nog gebruikt, de doopvont verhuisde naar Roosbeek en zelfs de kelk, die in 1674 aan aartspriester Van den Pels was toevertrouwd, raakte zoek !

Het financiële débâcle van de parochie is vrij verwonderlijk. Volgens J.Daris (op.cit.) vermeldt een provenboek van het Leuvense dekenschap dat haar in 1516 al drie prebenden (inkomsten van kapitaal of gronden) door de heer van Boutersem waren toegekend. Dit

betekende dat de parochiepriester bepaalde voordelen kreeg, maar dat hij in ruil daarvoor een aantal missen moest lezen. De prebenden droegen vaak de naam van het altaar waar de mis moest worden opgedragen. In dit geval waren dat de “beneficies” van Onze Lieve Vrouw, van St. Joris en St. Catharina, en van St. Michaël.

Een van deze prebenden omvatte zelfs het bezit van een huis, het “*huis van de vroegmis*” (*domus missae matutinalis*), maar volgens Joz. Wils (op.cit.) wist men in 1619 al niet meer aan wie de verplichting te beurt viel.

Die laatste bewering zou ik echter durven betwijfelen. In het parochiaal archief (op.cit.) vonden wij immers een register getiteld: “*Manuaal van alle die goederen, renten, fondatiën en Pastoorje goederen & c der Kerke van Neerbutzel, beginnende met het jaar 1745*”. *de fondatie van S. Nicolaas autaar zijnde belast met vier gelezen Missen alle maanden. Item Sta Maria van vier Missen alle maanden.* De inhouds“taeffel” somt drie fondaties op: die van “*St. Nicolaes, de fondatie B.M.Virginis en tenslotte de fondatie der vroegmis, fol. 53.*”. Op deze bladzijde staan: “*Item 85 Roeden land, gelegen tot Hoogbutzelt regenoten de groote straat naar Loven I.z., der Kerke van Butzel II.z. den voetweg III.z. de () diepe sloot id (...) naar de vroegmisse*”. In tegenstelling tot de andere grondstukken, staan hier echter geen data van betaling vermeld. Hoe dat komt? In een brief van het bisdom, gedateerd van 11 februari 1848 en gericht aan pastoor Pieter Ferdinand Peeters, wordt gesuggereerd dat het hier om het huis van de koster gaat, dat vanzelfsprekend niet werd verhuurd.

Anno 1783 werd de abdij van Villers door een vonnis van de Raad van Brabant verplicht, af te zien van haar aanspraken op de tienden. Zij legde ook 5.400 florijnen op tafel om te pastorie, die in 1635 zo goed als gesloopt was, weer op te bouwen. De nieuwe pastoor van zijn kant, moest jaarlijks 30 florijnen betalen aan de kerkfabriek.

De wederopbouw van de pastorie, die aansleepte tot 1791, zal wel niet veel zaaks geweest zijn, want op 23 februari 1793 al richtte de toenmalige pastoor Marcel Goris een smeekschrift tot de Staten van Brabant, teneinde de abt van Villers te verplichten de pastorie in goede staat te stellen (parochiaal archief (op.cit.)). Blijkens een ander document uit het parochiaal archief (op.cit.) werd de erbarmelijke staat van de pastorie op 28 mei 1793 officieel vastgesteld: “*schouwpijpen qualijck gemaect, daer genen schouwveger can door passeeren.../...mueren welcke gebersten ende gesoncken zijn.../...bruggen te slap om dezelve mueren te draeghen.../...sloten van eene sleghte qualiteyt*” enz...enz... Er is niets nieuws onder de zon.

In 1856 werd de pastorie opnieuw gerestaureerd.

Tengevolge van het Concordaat met Napoleon, werd Butsel bij Kerkom gevoegd, maar kreeg niettemin op 28 september 1825, de officiële erkenning als kapel, en op 11 juli 1842 als bijkerk. In het parochie-archief (op.cit.) vonden wij een document, waarin koning Willem der Nederlanden op 5 mei 1820 bevestigt dat “(wij) *Hebben goed gevonden en verstaan, de*

Parochiekerk van Butsel (Joz.Wils)

fabriek der hulpkerk Kerkom voor de kapel van Neerbutsel, provincie Zuid-Brabant, finaal te bevestigen in het bezit der, in hier aan geannexeerde staten omschrevene eigendommen”.

Het is evenwel pas door een Koninklijk Besluit van 4 april 1864 dat aan wederopbouw van de kerk kon worden gedacht. Naar ontwerp van de Leuvense architect Van Arenberg werd een nieuw kerkschip tegen het oude koor aangebouwd, het kreeg echter een houten gewelf in plaats van het oorspronkelijke stenen.

Vooraan kwam een frontale uitbouw met een klein torentje er bovenop. De hele constructie werd in baksteen uitgevoerd, behalve de onderbouw en de muurkransen die uit Franse steen werden samengesteld (Illustratie 3).

Het kerkwijdingsfeest, aldus A.Wauters (op.cit.) wordt op St. Michiel (29 september) gevierd. Maar Joz. Wils (op.cit.) stelt dat de kerk gewijd is aan St. Martinus, wiens feest op 11 november wordt gevierd. Quid est veritas ?

Het lijstje van de parochieherders die St. Michiel/Martinus onder hun hoede hebben gehad, verdient om zijn pittoreske details toch wel enige aandacht.

- De eerste die vermeld wordt is Martinus Culzerts die de titel van rector draagt. We schrijven dan anno 1516. Hij leest driemaal in de week de Mis en krijgt daarvoor 30 mud rogge (een mud is ongeveer 100 liter).
- In 1559 is Jan Nerum pastoor van de parochie. De verplichting tot mislezen is gereduceerd tot tweemaal in de week en de vergoeding bepaald op 40 mud spelt.
- Gilis Dumoulin of A Molino volgt hem op in 1598/99. Hij neemt ook waar te Roosbeek.
- Anno 1600 komt een kanunnik van de abdij van Tongerlo aan de beurt, ene Adriaan Crispyn. Hij oefent de functie uit tot 1603.
- Tussen 1605 en 1606 is Christiaan Hooibanx pastoor.(?) Godevaerts bediende de parochie samen met die van Roosbeek tussen 1615 en 1616.
- Adriaan Baetens cumuleert Butsel en Boutersem tussen 1628 en 1637.
- Josse Van Grootenbrughe noemt zichzelf in 1671 pastoor van Boutersem, Verrijck en Butsel.
- Bernardus Vander Meulen combineert dan weer Butsel met Roosbeek in 1702.
- Gilis Bals doet hetzelfde in 1704.
- Volgt Servaas Rega, nog steeds in een identieke combinatie, maar dit keer voor een langere periode: 1707-1733.
- Zijn opvolger, Petrus Theyaerts, volgt in hetzelfde spoor tussen 1733 en 1759
- In 1783 wordt Paulus Van Herbergen benoemd tot pastoor, nadat de heer van Boutersem, M. Vander Meere de herder in functie verzocht had de plaats te ruimen. Onder het bewind van Van Herbergen gebeuren de hoger geciteerde transacties met de abdij van Villers. Vanaf 1789 heeft hij zelfs een coadjutor, J. Nicolaas Lories. Het wordt blijkbaar druk op de parochie.
- Michel-Jan Goris is pastoor te Butsel van 1791 tot 1798.
- Na hem komt J.-F. Milis, die er tot 1828 zijn schaapjes weidt. Hij wordt bijgestaan door kapelaan Van Ikeleghem, die tevens pastoor te Kerkom is.
- Jan Thus neemt het over tussen 1821 en 1824.
- Petrus-Johannes Brys houdt het tot 1843 vol. Zijn grafsteen in de muur achter het koor, herinnert aan zijn sterfdatum in dat jaar, op 17 februari. Hij schonk de kerk ook nog een kelk, die tot op heden bewaard is gebleven. Verder staat hij vooral te boek als de man die zich vooral heeft ingespannen om een deel van de kerkgoederen terug te krijgen. Hij heeft hiervoor ondermeer gedurende de jaren 1834 en 1839 geprocedeerd tegen de gewezen schatbewaarder van de kerkfabriek, ene Henri Heps, proces dat hij bovendien smadelijk verloor (parochiaal archief (op.cit.)).
- Karel Van Minsel maakt de dienst uit tussen 1843 en 1845, waarna hij om gezondheidsredenen ontslag neemt.
- Pieter-Ferdinand Peeters volgt hem op en bekleedt het ambt tot 1872.
- Frans Van Inthout komt aan de beurt tussen 1872 en 1884. Van hem stamt het idee om een nieuwe kapel te bouwen.
- Pieter-Jan Van Beveren heeft die ideeën gerealiseerd. Hij trekt zich terug in 1929. We komen later nog uitvoerig op hem terug.

- Karel Legrand (1929-1932) wordt verder nog vermeld in verband met de glasramen, evenals zijn opvolger
- August Van der Auwera (1932-1955).
- Frans Van Genechten, o.praem leidt de parochie van 1955 tot 1977. Hij legt een bijzondere interesse voor de geschiedenis aan de dag en publiceert anno 1974 ondermeer in *Eigen Schoon* en de *Brabander* een artikel getiteld “*Kritische analyse van de legende nopens de oorsprong van de eredienst van O.L. Vrouw van Sterreborne te Butsel en van historische gegevens die daarmee verband houden*”. Zijn analyse is op louter historische gronden gestoeld, en laat nog weinig ruimte voor illusie. Pastoor Van Genechten overlijdt te Butsel op 18 mei 1977 en wordt op het kerkhof van de abdij van Averbode begraven.
- Marcel Verheyden c.s.s.r. neemt de fakkel over. Hij is een gewezen missionaris wie de geschiedenis worst zal wezen.. Parochie-archieven zijn voor hem zo volkomen onbelangrijk, dat hij de scouts met een deel ervan een vuurtje laat stoken. Maar hij geeft wel de eerste impuls tot herstelling van het orgel der kapel.
- Leo Gesp m.s.c volgt hem op in 1992. Het ontstaan van dit werkje is ondermeer aan zijn initiatief te danken.

Geschiedenis van de kapel

De oudste vermelding van de kapel van Sterreborne stamt uit het vermaarde *Brabantia Mariana*, in 1632 uitgegeven door Augustinus Wichmans, (op.cit.) op dat ogenblik pastoor van Mierlo en landdeken van Hilvarenbeek. De auteur, die behoort tot de orde van Premonstreit en later zelfs abt wordt van Tongerlo, wil met dit lijvige compilatiewerk de Mariaverering in het oude Brabant in kaart brengen. Gesitueerd in de post-reformatorische periode (de godsdiensttwisten zijn nog maar pas achter de rug) moet het ook gezien worden als een apologie die de protestantse “dwalingen” wil weerleggen. De schrijver slooft zich dan ook uit om te bevestigen dat alle fabelachtige en apocriefe verhalen uit zijn geschriften zijn geweerd en dat, integendeel, zijn beweringen op geloofwaardige getuigenissen zijn gestoeld:

“nullatenus tamen in hoc opere fabulosa aut apocrypha tibi obstrudimus, sed ea tantummodo quae post diligentem discussionem reperta vel ab aliis probatis Authoribus relata, aut sacro-sancto deponentium jure jurando confirmata, imo quae in totius Patriae oculis gesta, omniumque auribus excepta et comprobata .”

Aan de andere kant put hij zich uit in verontschuldigen om de onvolkomenheden in zijn werk goed te praten: de godsdienstoorlogen hebben talloze archieven vernield, de materie is omvangrijk en vaak duister, men weigert hem de nodige informatie te verstrekken en zijn pastorale bezigheden verhinderen hem persoonlijk naspeuringswerk te verrichten.

Twee bedenkingen dringen zich op: om te beginnen zijn er duidelijk fabelachtige en apocriefe verhalen in omloop, anders zou Wichmans ze niet zo expliciet vermelden en verder dekt de deken van Hilvarenbeek zich grondig in tegen kritiek die zou kunnen opduiken, ondanks de “geloofwaardige getuigenissen”.

De naam van de kapel moet blijkbaar eveneens gevrijwaard worden van apocriefe smetten. De Ster wordt dan ook verantwoord van uit de litanie van Onze-Lieve-Vrouw (*Stella Matutina, Stella Maris, Stella stellarum*) en de Bron van uit het Hooglied (*Fons hortorum, Puteus aquarum viventum, Fons Signatus*).

Voor de Ster verwijst hij bovendien naar de Franse koning Robert II “de Vrome”, die in 1022 te Parijs een kapel en tevens een ridderorde van de ”Ster” zou opgericht hebben, die aan de basis zou liggen van de in 1430 door Filips de Goede te Brugge gestichte “Orde van het Gulden Vlies”..

Verder zijn de gegevens eerder schaars. Wichmans vermeldt alleen, dat de oude kapel te Butsel in vervallen staat verkeerde en door ene Jacob van Bronckhorst, heer van Wildrecht en Klein-Woo, die op een onberispelijke celibataire staat kon bogen, en met de financiële hulp van de kasteelvrouw, Margaretha van Witthem, werd hersteld. A.Wauters (op.cit.) weet er nog bij te vertellen, dat de kapel op dat ogenblik volledig in onbruik was geraakt.

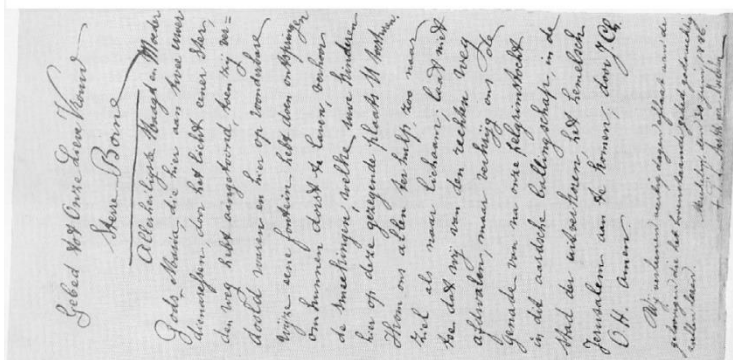
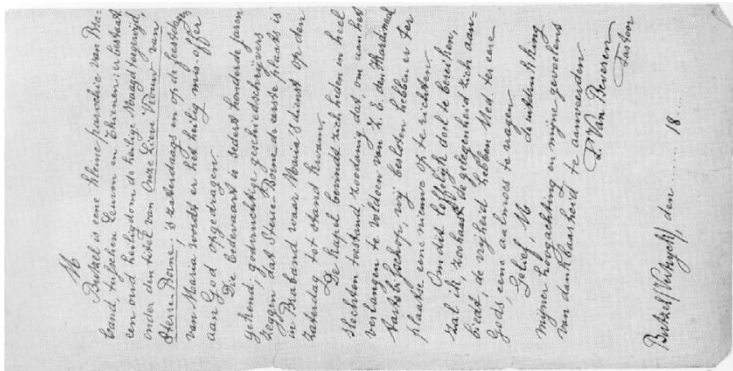
Jacob van Bronckhorst nu, was afkomstig uit Gelderland en stamde uit een adellijk geslacht. Zijn vader, Dirk van Bronckhorst Batenburgh, was onderbevelhebber in het leger van Willem van den Bergh, graaf van 's Heerenberg in Montferland en Emmerik, die gehuwd was met Maria van Nassau, de oudste zus van prins Willem van Oranje. Hendrik van den Bergh, de zevende zoon van Willem, huwde in 1611 met Margaretha van Witthem, die de voorlaatste afstammeling was van de heren van Boutersem. Mogelijkerwijze fungeerde van Bronckhorst als "beschermer" van de kasteelvrouw tijdens de veelvuldige afwezigheden van Hendrik, die volop aan zijn militaire carrière bouwde. Een "onberispelijke celibataire staat" was dus mooi meegenomen.

In 1635 werd de pastorie van Butsel, op een deel van de kelder na, volledig verwoest en het duurde tot 1783 eer de parochie een nieuwe pastoor kreeg toegewezen. De parochiedienst werd inmiddels waargenomen door drie opeenvolgende pastoors van Boutersem, gevolgd door drie pastoors van Roosbeek. De vacature sloeg tevens een levensgroot gat in de historiek van de kapel.

Uit de XVIIde eeuw is slechts bekend dat de aartsbisschop van Mechelen in 1649 en voor een periode van zeven jaar een aflat verleende aan de bedevaarders die op de wijdingsdag de kapel bezochten. Tevens wordt er melding gemaakt van een bedevaartvaantje, wat erop schijnt te wijzen dat de toeloop vrij aanzienlijk was.

In 1725 schrijft Cornelius Van Gestel, (op.cit.) dat de kapel van Butsel een zeer vermaard

(celeberrima) heiligdom is. In 1730 staat ze gerangschikt bij de 26 openbare kapellen van de dekenij Tienen en in 1776 wordt ze in een reisgids van de hand van J.Moris vermeld onder de merkwaardigheden van de Leuvense regio.

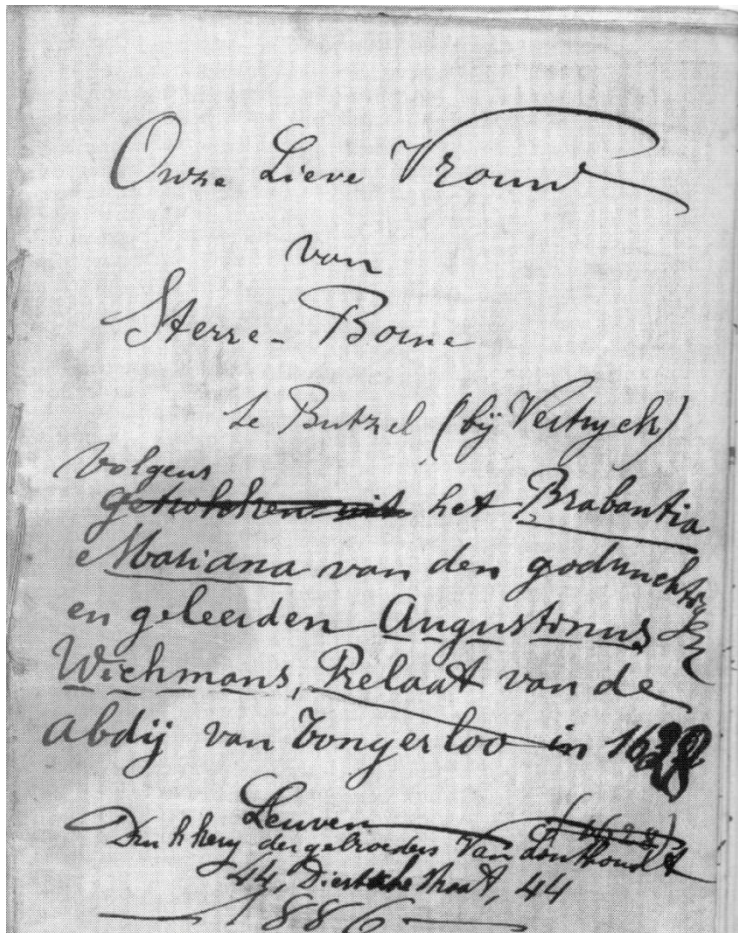

Gebed van Pastoor Van Beveren

In 1872 wordt Frans Van Inthout pastoor te Butsel. De kapel geniet zijn bijzondere aandacht en trekt weldra zoveel bedevaarders aan, dat in 1874 een houten uit-bouw voorlopig uitkomst moet bieden. Hij koopt een stukje grond bij, droomt intussen van nieuwbouw, maakt zelfs een schets van die droom, maar kan hem, mede door zijn vroegtijdige dood in 1884, niet realiseren.

Geschiedenis creëert vaak meer raadselen dan zij oplost. Zo vonden we in het archief van de parochie (op.cit.) een perkament, afkomstig van paus Pius IX en duidelijk geadresseerd aan "Dilecto Filio Presb. Francisco van Inthoudt". Het verleent de pastoor het voorrecht van een "altaris privilegiati", waaraan bijzondere aflaten zijn verbonden. Het stuk is echter gedateerd van 23 mei 1865. Zeven jaar voor zijn benoeming tot pastoor van Butsel.

De opvolger van Van Inthout, Petrus Van Beveren, besteedt al onmiddellijk meer dan bijzondere aandacht aan de kapel. In 1886 schrijft hij een speciaal gebed (Illustratie 4), waaraan de aartsbisschop van Mechelen op 30 juni een aflaat van veertig dagen verbindt.

Manuscript van het Bedevaartsboekje

Twee dagen later krijgt hij van vicaris generaal Bogaerts het imprimatur voor een boekje van 23 bladzijden, waarin de legende volgens Wichmans (op.cit.) eerst in het Nederlands, daarna in het Latijn wordt geciteerd (Illustratie 5).

In 1890 besluit Van Beveren de oude kapel te slopen en vertrouwt het ontwerpen van de plannen toe aan Edward Francken, architect te Brussel.

De laatste beschrijving van de oude kapel is van de hand van A.Wauters (op.cit.) en dateert uit 1876. We geven ze hier weer in de vertaling van Joz. Wils (op.cit.): “*t is een klein gebouw, geheel en gansch in karreelen opgetrokken. De koor bestaat uit ene ruimte en een*

Oude kapel van Sterreborne (Joz.Wils)

III.6

half gewelf met drij panden waarvan de middelste blind is; de beuk ontvangt van weerskanten het licht bij middel ener kleine venster, geplaatst tusschen twee oculussen. Te midden van den voorgevel verheft zich een vierkantig torentje, bedekt met schaliën en bekroond met een zeskantige spits; onder dat torentje bemerkt men ene andere oculus en lager de ingangspoort, op welker stijl men het jaartal 1822 las”.

Een detail van de oudste foto die we van de oude kapel bezitten (parochiaal archief (op.cit.)) en die moet genomen zijn tussen 1886 en 1890 (Illustratie 6), geeft ons althans enige mogelijkheid om zoniet de kapel, dan toch tenminste de voorgevel ervan te dateren. De volute van het fronton vertoont immers alle kenmerken van de vroegrenaissance, zeg maar het begin van de XVIde eeuw.

Oude kapel - Reconstructie (Modest L.C.Goetelen)

III.6b

Het moge dan eeuwig jammer blijven dat de oude kapel de plaats heeft moeten ruimen voor een eerder nietszeggend gebouw in neogotiek, Pastoor Van Beveren heeft niettemin een prestatie geleverd een manager uit het computertijdperk waardig.

In 1890 verspreidt hij een omzendschrijven, annex een “*Bulletin de Souscription*”, waarin de geadresseerden verzocht worden in te schrijven voor een jaarlijks bedrag, over een termijn van vijf jaar. Er zijn twee mogelijkheden, naar ieders godsvrucht en vermogen: de eerste lijst omvat bedragen van 5 of 10 frank, de tweede stelt zich tevreden met sommetjes van 1 of 2 frank. De inschrijvers hebben recht op een aantal geestelijke voordelen, missen, rozenhoedjes enzovoort, evenredig natuurlijk met het betaalde bedrag. Voor 2 fr. of meer, krijg je “gratis” een foto van het nieuwe heiligdom in de bus en bovendien een uitnodiging voor de plechtige consecratie van het gebouw. Tenslotte zal de lijst met de namen van de weldoeners, voor iedereen zichtbaar in de kapel worden tentoongesteld.

Hij bedient zich zelfs van “acquisiteurs “. Ene Ant. Van Leeuw, leerling aan het grootseminarie van Mechelen, vraagt zich daarbij af, of inschrijvers voor een bedrag van 5 fr , geen recht hebben op een extra premie: een fotootje van het beeld van O.L.Vrouw bijvoorbeeld. En is het wel zeker dat de namen van de weldoeners worden tentoongesteld ? Dat is namelijk één van zijn verkoopargumenten.

Postorderverkoop brengt ook klachten met zich mee. Zo vraagt Mevrouw Kinon-Kenes uit Tienen zich in 1926 af, of haar overleden zus, die jaren geleden 25 fr. heeft gestort, wel de mis heeft gekregen waar zij recht op had. Maar pastoor Van Beveren is formeel: de dienst werd gehouden op 14 oktober 1925 (gegevens uit het parochiaal archief (op.cit.)). We zeiden het al: er is niets nieuws onder de zon.

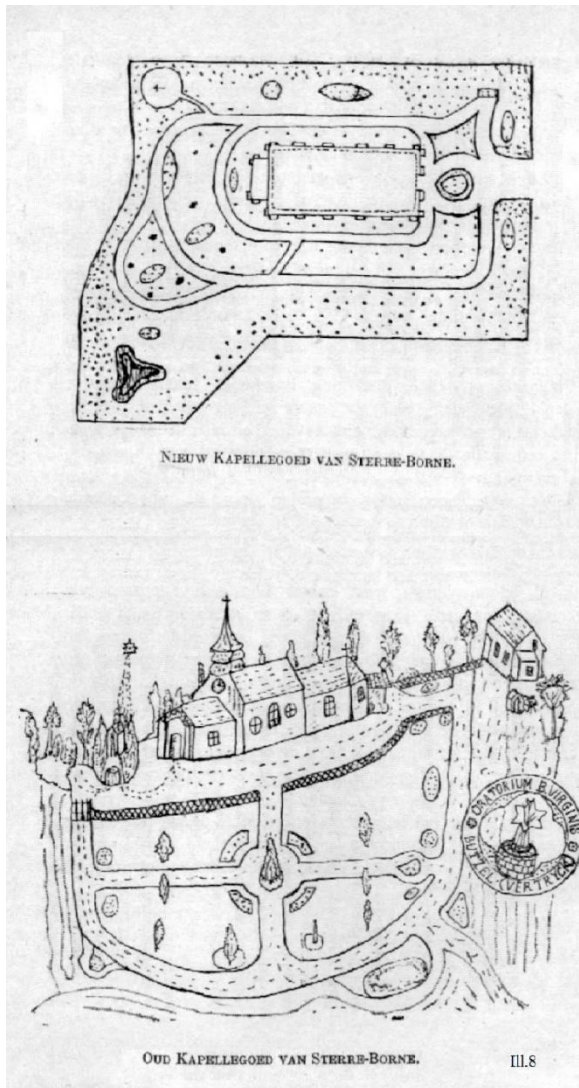
Blijkens het register uit het parochiaal archief (op.cit.) wist Van Beveren niet alleen de simpele burger, maar ook de dignitarissen en zelfs de adel voor zijn projekt te interesseren. Het register vermeldt zowel namen uit de directe omgeving als uit Leuven, Mechelen, Tienen, Brussel, Brugge of Peruwelz. Zelf schrijft hij in voor 50 fr. In Lubbeek is Graaf Jan de T'Serclaes goed voor 5 fr, weduwe Prosper Stiers voor hetzelfde bedrag . In Mechelen schrijft kardinaal Goossens in voor 10 fr., de onderpastoor van St. Rumoldus voor 2 fr...In Brussel verzekert Barones van Voorst haar zielezaligheid met 10 fr. per jaar, de deken van St.Goedele denkt met 2 fr. toe te komen.. Baron van Caloen, van het kasteel van Gourcy bij

Nieuwe kapel van Sterreborne (Joz Wils)

Brugge, schrijft in voor 5 fr., de belastingontvanger van Peruwels voor 2 fr. enz...enz..

Het neogotische gebouw (Illustratie 7) werd op 3 april 1894 ingewijd en kanunnik Antoine J. Haine, professor in de theologie aan de katholieke universiteit te Leuven, droeg er die dag het Misoffer op. Dat was hem trouwens van harte gegund, want hij had immers voor de aanpassing van het bouwterrein en voor de nodige bouwvergunningen gezorgd (Illustratie 8)..

Van een overdreven bescheidenheid kan de eerwaarde kanunnik overigens niet worden beticht. Hij laat de kapel een som van 550 fr. na voor het bekomen van een eeuwigdurend jaargetijde, maar verordent daarbij dat tijdens deze jaarlijkse dienst “*zijne prelaatgewaden, zijnen mantel van hoogleraar alsmede zijn bonnet van dokter in de godgeleerdheid nevens het altaar tentoongesteld worden*”(parochiaal archief (op.cit.)).

Een jaarschrift boven de ingang herinnert nog steeds aan dag van de consecratie der kapel:

Me Virgini / fontis atque stellae /
 reaedificari / pius curavit populus

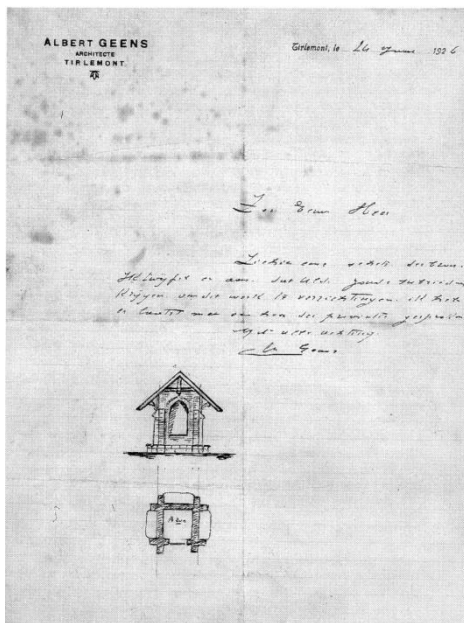

Interieur van de kapel (parochie-archief)

III.10

Het interieur moest echter later worden afgewerkt. De gestampde lemen vloer werd vervangen door zwart-witte tegels en de muren werden geschilderd. Het eikenhouten renaissance-altaar (Illustratie 10) en het orgeltje waren afkomstig uit de oude kapel.

De foto die pastoor Van Beveren aan de weldoeners schonk, maakt ook duidelijk dat er op dat ogenblik een ander brongebouwtje stond: de toegang ervan staat namelijk in dezelfde richting als de kapel en niet haaks daarop zoals het gebouwtje dat wij nu kennen. In de archieven van de parochie (op.cit.) vonden we een brief, daterend van 26 juni 1926, afkomstig van Albert Geens, “architecte” te “Tirlemont”. Onderaan staat een minuskuul schetsje van de bron (Illustratie 9).

Ontwerp voor de bron (parochie-archief)

III.9

Maar de bouw-meester, die blijkbaar vaardiger is met de tekenstift dan met de pen, koestert niet veel hoop op de uitvoering van zijn meesterwerk. “Ik twijfel er aan, zo schrijft hij, dat Ued. zoude subsidies krijgen om dit werk te verrichtingen (sic). Ik heb er laatst met een heer der provincie gesproken.”...

Het huidige bronnetje gelijkt dan ook maar van verre op datgene wat Geens heeft geschetst.

Van Beveren blijkt ook de wettige eigenaar van de kapel te zijn geweest. Landmeter Eugene Vandenplas constateert immers op 16 december 1893, dat het kapelgoed er als volgt uitziet:

“A - Huis, cour en hof, toebehorende aan Van Brabant , fredericus. Groot 8 aren 80 centiaren.

B - Kapel, hof en uitweg, toebehorende: 8 aren 50 centiaren aan het Kerkfabriek van Butsel en 18 aren 60 ca. Aan Mr Van Bevere (sic), pastoor te Butsel.

C - Land en put, toebehorende aan het Kerkfabriek van Butsel, groot 33 aren 30 centiaren”

Op 24 december 1900 doet van Beveren bij notariële akte een *“schenking onder levende”* en maakt zijn eigendom over aan de kerkfabriek. Jaarlijks moeten er een aantal missen worden gelezen voor zijn eigen zielerust en die van enkele weldoeners of vrienden. De belangrijkste voorwaarde is achter dat: *“De Kapel zal voor de uitoefening van den Katholieken Godsdienst moeten altijd behouden blijven”*.

Blijkens een brief van het aartsbisdom, is deze laatste voorwaarde bij de minister van Justitie in het verkeerde keelgat geschoten. De secretaris van de aartsbisschop raadt de pastoor dan ook aan te verklaren *“que la clause précitée peut être considérée comme étant l’expression d’un simple vœux”* (parochiaal archief (op.cit.)).

In 1929 trekt pastoor Van Beveren zich terug te Heffen, waar hij op 1 mei 1931 overlijdt. Door de familie werd te zijner nagedachtenis in de kapel een marmeren gedenkplaat aangebracht.

Van Beveren wordt opgevolgd door Karel Legrand (1929-1932), die het initiatief neemt de kapel van gebrandschilderde ramen te voorzien. Hij begint trouwens met er zelf een te schenken, voorbeeld dat door zijn opvolger, August Van der Auwera (1932-1955) wordt opgevolgd. De overige ramen werden geschonken door weldoeners, parochianen en anderen.

Tussen 1962 en 1968 onderging de kapel enkele grondige wijzigingen. Het leien dak , de goten en afvoerbuizen werden vernieuwd. De muren werden opnieuw gevoegd en zelfs het omringende park kreeg een nieuwe aanleg en beplanting. Later werd ook nog een (vrij luidruchtige) gasverwarming aangelegd.

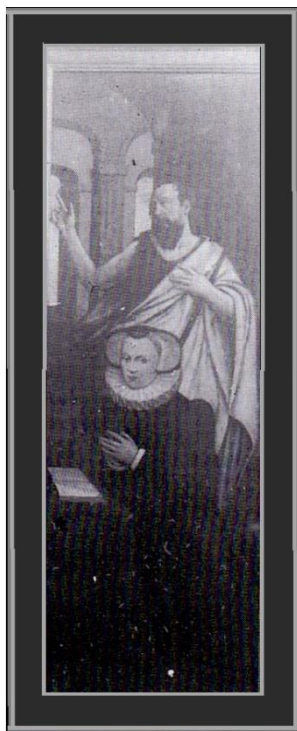
Dit alles was alleen maar mogelijk door de voortdurende inspanningen van toegewijde buurtbewoners, de *“vrienden van de kapel”*, want de inkomsten bestonden hoofdzakelijk uit de verkoop van offerkaarsen en enkele giften, wat zeker niet toereikend was..

Goodwill en toewijding gaan echter niet altijd gepaard met oordeelkundig vermogen. Zo werd het oude renaissance-altaar, dat volkomen vermolmd was, vervangen door een bouwsel dat overal kan thuishoren behalve in een neogotische kapel. De muren werden met een eternieten lambrizing en de zoldering (horribele dictu) met plastic schrootjes bekleed. Het orgel daarentegen werd niet meer onderhouden en raakte volkomen in verval. Pastoor

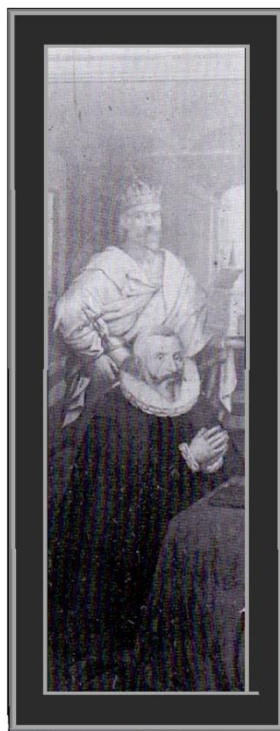
Verheyden werd al spoedig onder druk gezet door een van de plaatselijke heren, die er een huisorgel van wilde maken. En weigeren was niet evident “*want ik heb op kosten van zijn moeder gestudeerd*”. Misschien is het wel één van de wonderen der kapel, dat het orgeltje gebleven is.

De grafsteen, die oorspronkelijk naast de deur van de sacristie in de muur was ingemetseld, kreeg in de loop van de herstellingswerken een meer zichtbare plaats, rechts van de ingang.

Ter gelegenheid van het eeuwfeest werd in 1994 de kapel nogmaals herschilderd. Pastoor Gesp maakte van de gelegenheid gebruik om de offerkaarsen naar de doopkapel te verhuizen en deze veiligheidshalve met een glasplaat af te sluiten.

Verdwenen schilderijen voorkant (parochie-archief)

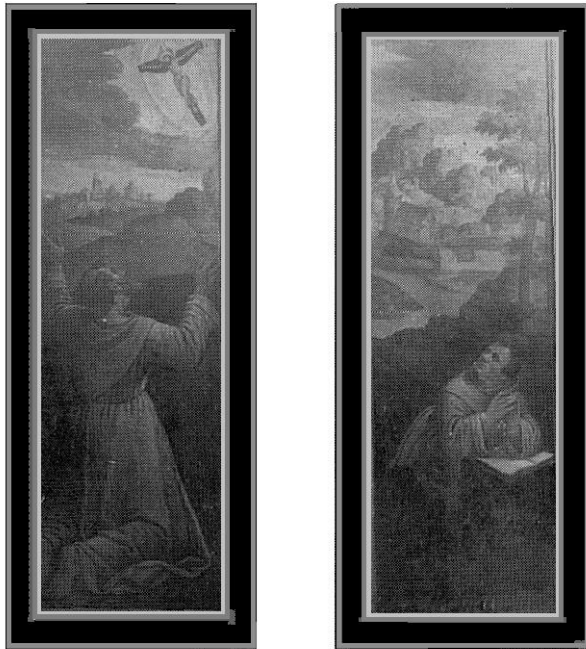
Ill.12

Naast het oude altaar hingen ook twee schilderijen (Illustraties 11 & 12).

Volgens de beschrijving van Joz. Wils (op.cit.) waarschijnlijk de zijluiken van een oude triptiek. Zij moeten afkomstig geweest zijn uit de oude kapel, want op de boedellijst van 1 april 1884 staan ze al vermeld. Ze stelden aan de voorzijde de aartshertogen Albrecht en Isabella voor en aan de achterzijde de heiligen Franciscus en Augustinus. Het is hen echter voor een deel vergaan zoals de “Rechtvaardige Rechters”: iedereen weet waar ze zijn, maar niemand doet een poging ze te recupereren. Maar dat geldt alleen voor de voorkant.

Raymond Rodeyns, zoon van de toenmalige voorzitter van het OCMW, die wilde voorkomen dat de schilderijen van de achterkant eveneens het hazenpad zouden kiezen, nam de conservator van het Leuvense stadsmuseum, Jan Crab in de arm. Die zou ze veilig opslaan.

Maar toen ik anno 1994 bij het museum informeerde, had de nieuwe conservator, Lutgarde Bessemans, nog nooit van de schilderijen gehoord; Maar ze zou het nazoeken...Met het te voorspellen gevolg: niet te vinden.

Verdwenen schilderijen achterkant (parochie-archief) Ill.12

Vooraleer echter de bouw van het nieuwe museum M een aanvang nam, werden de reserves van het oude stadsmuseum nog even boven water gehaald en jawel: daar kwamen de schilderijen van Butsel toch nog voor de dag. De “achterkanten” althans. Maar de St Franciscus die de stigmata ontvangt, compleet met een Christus gekruisigd op een franciscaans Tau-kruis, heette nu plotseling: “*waarschijnlijk een St. Benedictus*”. Blijkbaar horen hagiografie en iconografie niet meer tot de essentiële bagage van een conservator.

De mythe

Het ontstaan van de kapel Sterreborne als bedevaartsoord, steunt op een oude legende.

Wichmans (op.cit.) heeft het verhaal van Jacob van Bronckhorst, wiens geloofwaardigheid buiten twijfel staat vermits hij een “*onberispelijk celibatair leven leidt*” en verder “*geheel belangloos sedert jaren het kosterschap van de kapel waarneemt*”. Waarom de voortreffelijkheid van deze ware Jacob zo dik in de verf wordt gezet wordt even later duidelijk als blijkt dat de bronnen, waarop het hele verhaal is gestoeld, tijdens een brand in Tienen “*jammerlijk teloor zijn gegaan*”. Gelukkig heeft van Bronckhorst de hele

geschiedenis op 31 oktober 1628 in een notariële akte (*in publico instrumento*) laten neerleggen en er ten behoeve van Wichmans een lijst aan toegevoegd van mirakelen die tussen 1615 en 1628 zouden zijn gebeurd. Bovendien schijnt hij ook nog een boekje te hebben gepubliceerd in verband met het bedevaartsoord.

Het verhaal zelf vertoont echter alle kenmerken van een sprookje

- Het begint met de verwijzing naar onheuglijke tijden.
- Het speelt zich af in een donker woud.
- Het voert adellijke of belangrijke personen ten tonele.
- De ontknoping ligt in een “deus ex machina”, een wonderbaarlijke tussenkomst.
- Het eindigt met een moraliserend “happy end

We geven hieronder het verhaal, quasi letterlijk vertaald uit het latijn van Wichmans:

“Men moet weten dat vele honderden jaren geleden tussen Leuven en Tienen een dicht en donker woud gelegen was, zonder wegen en met verlaten plaatsen (opaca nemora, in via prorsus et solitaria loca essent). Op zekere dag vertrokken twee gravinnen in hun koetsen (binas comitissas, carpentis suis vectas) van Leuven naar Tienen.

Daar zij de weg niet kenden dwaalden zij, na zonsondergang, van de juiste weg af (viarium ignarae post solis occasum a recto tramite aberassent). Na wat her en der gerij belandden zij op de plaats, in de volksmond Crommen Herinck of Herint genaamd, niet ver van Boutersem. Door een ondraaglijke dorst gekweld en niets bij de hand hebbend om die te laven, stuurden zij, devoot als zij waren, een vurige smeekbede tot de Moeder der Barmhartigheid en de Troosteres der Bedrukten. Niet tevergeefs. Want plotseling, temidden van de duisternis en van het woud, ontwaarden zij aan de hemel een schitterende ster, die onder de anderen uitblonk en wier straal de grond scheen te raken (subite in mediis tenebris et silvis stellam praefulgidam et ceteris illustrorem in coelo conspiciunt, cujus radius ad terram usque visus descendere). Met het eigenaardige gewemel van haar stralen scheen ze hen naar een bepaalde plaats te wenken. (et peculiari motu certum locum evidenter illis designare). Toen ze daar aankwamen, zagen zij onverwacht een bron; die voor hun ogen aan de aarde ontsprong. Wie van dat ogenblik af, het water van deze bron dronk, werd terstond van om het even welke kwaal genezen (subito sanabatur)”.

Op de dinsdag na Pasen, herdenkingsdag van de wijding der kapel, werd dit verhaal als een ware gebeurtenis in een plechtig sermoen de bedevaarders ingeprent. Jarenlang werd dit sermoen bovendien gehouden door een dominicaner monnik die “magister theologiae” achter zijn naam mocht schrijven.

De sprookjesachtige vorm en het absolute gebrek aan historische werkelijkheid, doen echter geen afbreuk aan de waarde van het hele verhaal. Het moge dan al meer paganistische dan roomse trekjes vertonen, het spreekt tot een diepgeworteld religieus gevoel, want gestoeld op archetypische beelden en symbolen die van alle tijden en van alle godsdiensten zijn. Elke kathedraal die zich respecteert is gebouwd op een bron,, het maagdelijke oerwater waaruit de

Nieuwe Mens geboren wordt. En wordt dat oerwater niet bevrucht door de Geest, het Licht dat immers van boven komt?

De glasramen

De brandramen van de kapel illustreren dit ten overvloede. Zij zijn van de hand van Fritz Roderburg (1884-1963), een Duits glazenier wiens ouders in Leuven woonachtig waren. Hij werkte van 1902 tot 1907 voor Schneiders & Schmolz in Keulen en vervolmaakte zich tussen 1908 en 1910 zowel aan de Kunstgewerbeschule als aan de Königliche Bayerische Akademie der bildenden Künste te München. Mede door de naoorlogse inflatie in Duitsland, kwam hij zich te Brugge vestigen en leidde daar het St.Michiels-atelier, dat zowel kerkelijke als profane glasramen vervaardigde. Hij heeft ook ondermeer voor de abdij van Averbode had gewerkt. Zijn werk in de kapel getuigt vooral van de Mariadevotie van de schenkers, wier namen, in tegenstelling tot die van de kunstenaar, in extenso zijn vermeld. Dat we überhaupt zijn naam nog te weten zijn gekomen, is te danken aan een alerte medewerkster van Kadoc, Rie Vermeire, die in het dossier van Roderburg het ontwerp voor een haar bekend glasraam ontdekte.

Verscheidene ramen werden anno 1994 door een plaatselijke vandaal beschadigd, wat pastoor Leo Gesp meteen de gelegenheid bood, om de Mechelse glazenier Wim Geerts opdracht te geven tot restauratie van het geheel.

De ramen illustreren telkens een andere benaming voor Maria, afkomstig uit de litanie van Onze-Lieve-Vrouw.

Er is echter een belangrijke constante: elk van de grote glasramen vertoont een ster die de bron verlicht. Maar deze ster is eerder ongewoon in een katholiek heiligdom. Het is namelijk het Davidsschild, beter bekend als de “jodenster”, een ster met zes punten. Diezelfde ster komt overigens voor in de vorm van een stempel, op de oude plattegrond van het “kapelgoed”, afgebeeld in het boekje van Joz. Wils (op.cit.). Die stempel prijkt tevens op de “omzendbrief” waarmee pastoor Van Beveren zijn fondsen inzamelde (parochie-archief (op.cit.)).

Deze ster nu is gevormd uit twee driehoeken, de hemelse driehoek, met de basis naar boven en de aardse driehoek met de basis naar beneden, hiermee duidelijk de verbinding illustrerend tussen het aardse en het hemelse, de Geest en de Materie.

Toeval of gewild, bewust of onderbewust juist getroffen ? Wie zal het zeggen ?

De grafsteen

Rechts van de ingang staat, zoals gezegd, een oude grafsteen ingemetseld. Een mooi stukje XVde eeuws hardstenen bas reliëf, met in het centrum de figuur van een monnik en in de hoeken van de omlijsting de symbolen van de vier evangelisten: de stier, de mens, de leeuw

en de arend. De figuur draagt een magisterbonnet op het hoofd en de beurs van de bedelmonnik in de hand.

In de lijst werd met een fraaie Gothische letter, volgende tekst gekapt.

HIC JACET SEPULTUS REVERENDUS PATER ANTONIUS DE CAMPO, SACRAE THEOLOGIAE MAGISTER ET FRATRUM MINORUM PROVINCIAE COLONIENSIS MINISTER, QUI OBIIT ANNO DOMINI 1482 VICESIMA TERTIA OCTOBRIS, CUJUS ANIMA REQUIESCAT IN PACE. AMEN.

Stephanus Schoutens (op.cit.) heeft dit “hic jacet” letterlijk genomen en daaruit geconcludeerd dat zijn medebroeder werkelijk in de kapel begraven lag. Waaruit Eligius Huyscom, eveneens een minderbroeder dan weer afleidde, dat Antonius de Campo door een ongeval om het leven moet gekomen zijn. Hij was, als provinciaal van de orde en magister in de theologie, immers te Leuven gestationeerd.

Maar dan is het wel bijzonder eigenaardig dat Jacob van Bronckhorst, die zich in 1628 in alle bochten wringt om de oudheid van de kapel te bewijzen, de enige niet verbrande bron over het hoofd heeft gezien, want over de grafsteen rept hij met geen woord.

Overigens is er over de figuur van Antonius de Campo weinig bekend. Hij behaalde op 6 september 1472 de titel van magister in de theologie aan de Leuvense universiteit, die toen onder het bewind stond van rector Henricus Schoep. In 1478 werd hij provinciaal van de Keulse provincie der minderbroeders, uitgerekend op een moment dat de franciscanerorde een zware reformatorische crisis te doorworstelen had. Zelf behoorde hij tot de Conventuelen, die opteerden voor een status quo, in tegenstelling tot de Koletanen die het hek weer aan de oude stijl wilden hangen en de Observanten die eerder de gulden middenweg bewandelden. Meer is er over de goede pater niet bekend.

Joannes Molanus (op.cit.), benevens historiograaf ook nog rector van de Leuvense universiteit, schrijft over de Campo: “*Reverendus Pater frater Antonius de Campo, sacrae Theologiae magister ac provinciae Coloniensis minister, obiit anno 1482, die 23 octobris, sepultus in choro*”.

Dat Molanus niet eens preciseert in welke kerk, schijnt erop te wijzen dat dit vanzelfsprekend was: de minderbroederskerk in Leuven natuurlijk.

Diezelfde Molanus preciseert dat het nieuwe koor van die kerk, op de derde zondag in juli 1536 door de bisschop werd ingewijd.

Een nieuw koor onderstelt een oud dat afgebroken wordt. Inclusief de kleine grafschriften die daar, ingevolge een beslissing van het provinciaal kapittel van Mechelen, gehouden op 1 augustus 1482, mochten ingemetseld worden.

Nu is de grafsteen van Antonius niet direct klein te noemen, maar misschien werd er voor een provinciaal wel een en ander door de franciscaanse vingers gezien.

In de onderstelling dat de grafsteen van Leuven naar Butsel werd getransporteerd, dan is dat méér dan waarschijnlijk na 1536 en zelfs na 1628 gebeurd.

Wèl geeft de aanwezigheid van de grafsteen een mogelijke verklaring voor het feit, dat jarenlang een magister theologiae zich de moeite getroostte om op de wijdingsdag in de Sterreborne-kapel een sermoen te komen houden. En voor de aanwezigheid van een schilderij met St Franciscus als onderwerp.

De klok

De klok van de oude kapel, die 30 kilo woog en in 1780 gegoten werd door Andreas Van den Gheyn, werd in juni 1904 vervangen door een 140 kilo zware klok, afkomstig uit de parochiekerk van Butsel. Zij was oorspronkelijk in re gestemd en draagt als opschrift:

✠ D.ISBALDUS WILMART RELIGIOSUS VILLARIENSIS ET HUIJUS MONASTERII PRIOR 1663, FILIUS BENEDICAT NOS DEUS, DEUS NOSTER BENEDICAT NOS DEUS.

Rond de mantel staat er:

EX MOMENTIS AETERNITAS TRIBUS HONOR UNUS

en onderaan: TERBANCKE

Hoe en wanneer die klok in de parochiekerk van Butsel verzeild is geraakt, hebben we niet kunnen achterhalen. Dat er enig verband bestaat met de abdij van Villers is overduidelijk. Ook de abdij van Terbanck zal er wel voor iets hebben tussen gezeten. Maar het ingegoten jaartal van 1663 slaat duidelijk op de wijdingsdatum van de klok, terwijl de kerktoren van Butsel in 1634 al ingestort was. Zou Villers een gebaar van “Widergutmachung” hebben gedaan ?

Onmogelijk, want de kerk werd pas in 1864 herbouwd, terwijl de abdij na de Franse revolutie volkomen verlaten was en uiteindelijk werd verkocht voor de prijs van het lood dat nog op de dakranden lag. Een levensgroot raadsel dus. Maar het zal wel niet het enige zijn.

Het orgel

Zowel Joz. Wils als pastoor Van Geneghten (op.cit.) bevestigen dat het orgel uit de oude kapel afkomstig is. In de archieven van de pastorij bevindt zich bovendien een “*memento nr 1827*”, dat luidt als volgt:

” Ten jare 1899 in de maand Februari is het orgel der kerk gansch uitgenomen en teenemaal gekuischt geworden door den heere D’hondt, orgelmaker te Hersel (Leuven). Dit werk met de noodige andere herstellingen heeft aan de kerk gekost de som van honderdvijfentwintig franken. Hetzelve jaar tegen den 15 August is het orgel der kapel uitgenomen en hij heeft den blaasbalg en het secreet vernieuwd en vergroot; de onkosten dezer werken bedroeg de som van vier honderd veertig frank. Quod att. P.Van Beveren, Pastor. Butsel den 26 december 1899.

Inspecteur Fauconnier van monumentenzorg stipt in 1975 hierbij aan, dat met “Hersel” Kessel (-Lo) bij Leuven wordt bedoeld, waar August d’Hondt inderdaad zijn atelier had..

Verder beschrijft hij het instrument als “nagenoeg onbespeelbaar”. Bovendien vertoont het meubel een begin van verval en het orgel wordt niet meer onderhouden.

De benaming “orgel” is overigens vrij pretentief, want het gaat om een orgelpositiefje met slechts drie registers: een bourdon 8’, een prestant 4’ en een fluit 4’ die eerder op een gemshoorn lijkt.

Fauconnier beschrijft de dispositie evenwel als volgt: salicional 8’, bourdon 8’, prestant 4’, flûte 4’, tremblant. Over de pijpen schrijft hij, dat de salicional uit 1899 dateert en dat de rest bestaat uit een assemblage van zeer divers pijpwerk, uit het begin van de XIXde eeuw.

De windlade is een eiken lade, nu pneumatisch gemaakt en de windvoorziening gebeurt door middel van een magazijnbalg met handpomp, die echter zeer veel windverlies vertoont.

Ik ben het met de ongetwijfeld zeer deskundige inspecteur maar voor een klein gedeelte eens. Toen ik in maart 1991 op aandringen van pastoor Verheyden met het waagstuk van de restauratie begon, stond ik voor een onoverzichtelijke puinhoop. Zo was er tijdens de tweede wereldoorlog ondermeer graan in het orgel opgeslagen met alle gevolgen van dien: platgewalste pijpen, aanvreting door ongedierte, schimmel en meer van dat fraais.

De naam van de orgelbouwer was echter al gauw gevonden. Op de voorkant van de achterste legger van het manueel bevindt zich een inscriptie, alleen maar zichtbaar na demontage van de toetsen: “A.D’Hondt 1899 Orgelmaker”. In tegenstelling tot wat Fauconnier beweert, is de windlade duidelijk bestemd voor een pneumatisch orgel en zeker geen verbouwing. Wat overigens alleen maar het memento van Van Beveren over het “vernieuwd secreet” bevestigt.

De “salicional uit 1899” ontbrak niet alleen volkomen, hij heeft er ook nooit bestaan. Kan er niet bestaan hebben. De beschikbare ruimte is namelijk te smal om er een 4’, laat staan een 8’ in onder te brengen. Bovendien was de bekuiping van zowel de tooncellade als van de registerlade (linnen en blauw papier) volkomen intact: de gaten bestonden, maar waren nooit opengesneden geweest. In het pijpenrooster waren er voor de salicional zelfs geen gaten geboord. Alleen op de bedieningsknoppen van de registers stond hij vermeld.

Voor wat de tremulant betreft, op de huidige windlade is er geen spoor van terug te vinden.

Dat het pijpwerk een allegaartje is, springt zelfs een amateur in het oog. Pijpen van drieërlei herkomst binnen hetzelfde register. Gekropte pijpen die recht zijn gezet, andere die tot viermaal een andere toonhoogte hebben gekregen, bijgesneden labia, zinken verlengstukken, dichtgesoldeerde expression’s en ga zo maar door.

Van wanneer ze precies dateren is natuurlijk moeilijk uit te maken, maar sommige zijn in ieder geval een heel stuk ouder dan Fauconnier beweerde. Een van de papierstroken waarmee

Papierstrook uit het orgel (eigen archief)

de hoedjes van de bourdon 8' waren vastgezet, vermeldt de datum van 17 augustus 1795 en is afkomstig uit een Amsterdamse krant (Illustratie 13).

De orgelbouwer zelf gebruikte meestal van dat blauwe kaftpapier, de orgelstemmer wat hij bij de hand had. Dit zou er op kunnen wijzen dat de pijpen van de bourdon in 1795 al aan een stembeurt toe waren, in een omgeving waar Amsterdamse kranten werden verspreid.

Ook de maker van de orgelkast was trots genoeg op het gebrekkige bouwsel, om er zijn naam in na te laten. Op de onderregel van de kast, aan de binnenzijde en verborgen door de blaasbalg, lezen we: "*Dekoninck Mark 1894*". Mogelijk een wagenmaker/schrijnwerker uit Verrijck.

De data wijzen er duidelijk op dat de kast, die overigens een loos front heeft, speciaal voor de nieuwe kapel werd vervaardigd. Pas vijf jaar later zet de orgelbouwer het zoodje oude pijpen op een "nieuw" secreet. De bevindingen met de salicional en de tremblant doen me echter vermoeden dat August D'Hondt, die wel als een voortreffelijk vakman, maar tevens als een sjoemelaar bekend stond, een windlade heeft gebruikt die hij toevallig voorradig had. Dat de toetsen van de bestaande registertraktuur hiermee niet in overeenstemming waren, zal hem waarschijnlijk niet hebben gedeerd. :

De restauratie nam, over drie jaar gespreid, zo'n goeie 1500 uren in beslag. De totale kostprijs: 67.105 fr.

Een Meidinger electro-ventilator met rol gordijn en suskamer vervangt de oude handboom. De loden pneumatieken werden vervangen door kunststof. De 216 toonbalgjes en de 8 balgjes die de toegang van de orgelwind tot de registercancellades afsluiten, werden vernieuwd. De beledering van de kleppen en de bevilting van het klavier werd eveneens vernieuwd, de toetsen opnieuw uitgelijnd.

De druk, die na herstelling maar liefst 220 mm bedroeg, werd teruggebracht op 110.

Bijna éénderde van de pijpen bleef ondanks alle pogingen schor en blazerig, zij werden uiteindelijk vervangen door pijpen die her en der uit andere ruïnes waren bijeengesprokkeld.

Na restauratie ziet de dispositie er uit als volgt: bourdon 8' gedekt, doublette 2', quint 1 1/3', prestant 4'. De quint repeteert in het laatste oktaaf, bij gebrek aan pijpen.

Piet Joris, een orgelbouwer uit Wilsele verzorgde de intonatie.

Op donderdag 28 april 1994, werd het orgel ingespeeld door Luk Bastiaens, professor orgel en Wilfried Joosen, professor muziekpedagogie aan het Lemmens-instituut te Leuven.

Nawoord

Uit vele bronnen en enkele voorafgaande publicaties heeft Modest, met de hem eigen kritische zin en zorg voor het waarachtige, deze “korte geschiedenis van de kapel” samengelezen en neergeschreven.

Doorheen de verzameling van feitelijke gegevens uit eeuwen geschiedenis, zal het de vrome lezer niet ontgaan hoe velen, voor hem of haar, in angst en nood, vertwijfeling en pijn, zich soms letterlijk een weg wisten te banen naar hoop en vertrouwen, om er de liefde te vinden die duizend namen kon geven en trouw blijven tot in het uur van de dood.

Is het dan te verwonderen dat ook zij, in alle eenvoud, zoals Petrus, die in het licht van zijn ervaring drie tenten wilde bouwen, datgene wat leven geeft aan de aarde en schittert aan de hemel samen wilden brengen in een huis, het huis van Sterre-Borne, een huis van hoge wonne en diepe geborgenheid bij de Lieve Vrouwe.

Moge dit boekje de weg vinden naar velen, en mogen, op hun beurt, nog velen de weg vinden naar de Lieve Vrouw van Sterre-Borne.

Met dank aan Modest en aan de vele vrienden van de kapel.

Leo Gesp

pastoor te Butsel

Bronnen

- **J.Daris**, Notices historiques sur les églises du diocèse de Liège, XVI, Liège 1987.
- **Georges de Plinval**, Geschiedenis der Kerk, Amsterdam 1949
- **J. De Vries**, Altgermanische Religionsgeschichte, 1937
- **Modest L.C. Goetelen**, Het orgelpositief van de Kapel O.L.V.Sterreborne te Butsel, 1994.
- **A.J. Koenders o.carm.**, Handboek der Liturgie, Nijmegen 1914
- **Joannes Molanus**, Historia Lovaniensium, posthuum uitgegeven door P.F.X. de Ram, 1861
- **J.Moris**, Le guide fidèle contenant la description de la ville de Louvain (Mayerie de Siche) Bruxelles 1761.
- **Stephanus Schoutens o.f.m.**, Maria's Brabant of beschrijving der Wonderbeelden en merkwaardige bedevaartplaatsen van Onze-Lieve-Vrouw in Brabant, St. Truiden 1877.
- **Cornelius Van Gestel**, Historia Sacra et profana archiepiscopatus Mechliniensis, Hagae Comitum 1725, 2 vol. Infol..
- **Waltman Van Spilbeek**, De Abdij van Tongerlo, Lier, Geel, 1888.
- **Alphonse Wauters**, La Belgique ancienne et moderne. Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain. Canton de Tirlemont, Bruxelles 1876.
- **Augustinus Wichmans**, Brabantia Mariana tripartita, Joan. Cnobbaert, Antverpiae 1632
- **Augustinus Wichmans**, Sabbatismus Marianus, Antverpiae 1628.
- **Augustinus Wichmans**, Les Vierges miraculeuses de la Belgique . Histoire des sanctuaires où elles sont vénérées, Bruxelles 1856
- **Joz. Wils** Virgo a Fonte et Stella, Handboek ten gebruike der godvruchtige bedevaarders , Leuven 1908.
- **Eigen Schoon en de Brabander**, nr LVII, LVIII, LIX, 1974, 1975, 1976.
- **Gemeenten van België**, Gemeentekrediet 1980
- **Parochiaal archief**, Butsel
- **Parochiaal archief**, Boutersem, Registrum baptisatorum, matrimoniorum et mortuorum ab anno 1690 ad annum 1766
- **Kadoc**, archief Roderburg

Illustraties

1. Virgo a Fonte et Stella (kopergravure parochie-archief)
2. Kasteel der oude heren van Butsel en Boutersem (Joz.Wils)
3. Parochiekerk van Butsel (Jos Wils)
4. Gebed van pastoor Van Beveren
5. Manuscript van het Bedevaartsboekje (parochie-archief).
6. Oude kapel van Sterreborne (Joz. Wils)
7. Nieuwe kapel van Sterreborne (Joz.Wils)
8. Oud en nieuw kapelgoed van Sterreborne (Joz.Wils)
9. Ontwerp voor de bron ((parochie-archief)
10. Interieur van de kapel (parochie-archief)
11. Verdwenen schilderijen - voorkant (parochie-archief)
12. Verdwenen schilderijen - achterkant (parochie-archief)
13. Papierstrook uit het orgel (eigen archief)

3-7 Orgelbouw

3.7.1 Status

**Gemeente BOUTERSEM
Deelgemeente BUTSEL**

Kapel Sterreborne

STAAT BIJ DE AANVANG VAN DE RESTAURATIE

door Modest L.C.Goetelen

maart 1991

=====
=====

Auteur instrument : onbekend

Bouwjaar : 19° eeuw

Auteur transformaties: Op de voorkant van de achterste legger van het manuaal bevindt zich een inscriptie (alleen zichtbaar na demontage van de toetsen): " A.D'Hondt 1899 Orgelmaker". August D'Hondt was een broer van Jean- Baptiste D'Hondt uit Wolfsdonk. De opvolgers van deze laatste, de firma Pels-D'Hondt zijn gevestigd te Herselt. Hij zelf had zijn atelier te Kessel-Lo., De lapsus calami in het memento 1827 van het parochie-archief ("Hersel (Leuven)") is dan ook bijzonder

merkwaardig.

INSTRUMENT

Dispositie

salicional 8' gedekt

bourdon 8' gedekt

prestant 4'

flûte 4' baszijde gedekt

tremblant

Pijpwerk

salicional: - ontbreekt volkomen- de vaststelling in 1975 van een salicional uit 1899 berust dan ook duidelijk op een vergissing. De bekuiping van zowel tooncancellade als registerlade (linnen en blauw papier) is onbeschadigd, de gaten zijn nooit opengesneden geweest. Ook in het pijpen-

rooster zijn er voor de salicional geen gaten geboord. Bovendien is de beschikbare ruimte te smal om een 8' in onder te brengen.

bourdon: 8' gedekt - houten pijpen

- de helft van de baszijde (C_0-H_0) is in eikenhout uitgevoerd

- verscheidene pijpen hebben oorspronkelijk gekropt gestaan en zijn weer recht gezet.

- twee pijpen, waarvan alleen de voet in eikenhout en de wanden in fruithout, zijn aan binnen- en buitenzijde met papier overkleefd (waarschijnlijk om de houtwormgaten te dichten; één bovenlabium is volkomen vermolmd

de pijpen C_0-H_0 staan op een bijgebouwde, grenenhouten

pijpenbank

- de meeste pijpen zijn bovenaan losgekomen en gescheurd, de stoppen zitten los

metalen pijpen

- de metalen pijpen zijn duidelijk van een veel oudere factuur (een van de papierstroken waarmee de hoedjes zijn vastgezet is afkomstig uit een Amsterdamse krant en vermeldt de datum van 17 augustus 1795)
- blijkens de ingegrifte merken, zijn het merendeel der pijpen drie tot viermaal op een andere toonhoogte gebruikt bv: c+, g, b, h of d, d+, e, c+
- het orgelmetaal bevat een hoog loodgehalte, en is met krijtlijm gesoldeerd
- de labia zijn bijzonder hoog opgesneden (ongeveer 1 op 2)
- de kernen zijn dun en vlak en van kernsteken voorzien
- verscheidene voeten zijn platgedrukt en gescheurd, de hoedjes zijn aan de naden losgekomen, de pijpwallen gedeukt; enkele zijbaarden en hoedjes ontbreken

prestant 4' - de pijpen zijn van zeer diverse origine, in de bas het eerste octaaf met zink verlengd, het tweede octaaf met stemkrullen 1' tot 1 1/2' ingekort

- ze zijn alternerend geplaatst: c₀-c₁-cis₀-cis₁ enz.
- de C₀ draagt de inscriptie: M.Dreyvers, 26-4-79.
- er komt zelfs een volledig zinken pijp in voor(e^o) met messing labia, waarschijnlijk afkomstig van een dansorgel, wat mogelijk de hoge opsnede van het register verklaart (ongeveer 1 op 2)..
- aan de baszijde werden onderbaarden toegevoegd, aan de discantzijde (die tamelijk eng gemensureerd is en duidelijk van een andere herkomst) werden zijbaarden aangebracht
- voeten en stemkrullen zijn ingescheurd, pijpen platgedrukt en zelfs dubbel gevouwen, baarden zijn losgekomen of ontbreken helemaal

- de kernen zijn vlak en dun en van kernsteken voorzien

flûte 4' gedekt - de pijpen zijn jonger dan die van de bourdon, maar dateren waarschijnlijk toch nog van voor 1816 (datum gevonden op een papierstrookje onder een hoed en afkomstig van "Le Journal des petites Communes" uit de streek van Leuven/Tienen

- aan de discantzijde zijn de pijpen niet gedekt maar konisch toelopen

- ook hier vlakke, dunne kernen met kernsteken

- de opsnode is bijzonder hoog en vrij onregelmatig (nu eens 1 op 2, dan weer 1 op 3)

- de pijpen zijn eveneens alternerend geplaatst: C_0 - c_0 - Cis_0 - cis_0 enz

- voeten zijn gescheurd, naden van de hoeden losgekomen, de pijpwallen gedeukt en gekraakt; hier en daar ontbreken zijbaarden

- C_0 en c_0 ontbreken

tremblant - ontbreekt; de ventielen in de registertractuur zijn afgedicht en er is nergens een ruimte te vinden waar de tremblant ooit kan gestaan hebben

stemming - het orgel staat een halve toon te hoog gestemd ($a^1=466$ Hz)

Windlade

- De buitenkant en de tooncancellade zijn uitgevoerd in eikenhout. De scheien van de registercancellade en de aangebouwde pijpenbank zijn echter in grenenhout.

- Register- en klavierbediening zijn van het pneumatische type en gebouwd in een variëteit op de Spackmann-Barker-ventielen.

- De toegang van de orgelwind tot de registercancellades

wordt afgesloten met 8 balgjes met uitlatende wind : per register telkens 1 voor de bas en 1 voor de discant.

- De toegang van de orgelwind tot de pijpen, wordt afgesloten door 216 toonbalgjes, de z.g. "boursettes", eveneens met uitlatende wind.
- De bovenbekuiping (linnen en blauw papier) en de daaronder liggende "boursettes" zijn op verscheidene plaatsen aangevreten door vocht en dierlijke uitwerpselen, wat veel windverlies veroorzaakt.
- Er is eveneens windverlies aan de afdekplaat van de registercancellade, op de scheiding tussen de registerlade en de tooncancellade en bij de aansluiting van de pneumatieken aan de windlade.

Klaviatuur

- De klaviatuur is achteraan ingebouwd.
- De eenarmige toetsen hebben een drukpen vooraan, een geleider in het midden en worden opgedrukt met schroefveertjes.
- Meerdere veertjes zijn verdwenen of gebroken, op twee plaatsen
zelfs vervangen door een sluitspeld.
- Enkele drukpenen zijn kromgetrokken of missen lederen stelmoeren.
- Verscheidene toetsen klemmen op de geleider.
- De bevilting is grotendeels weggevreten en de toetsen liggen niet meer gelijnd.

Tractuur

- De pneumatische tractuur is duidelijk voor dit manueel gebouwd

en werkt met uitlatende wind.

- De beledering van de kleppen is nog in vrij goede staat, de lederen afdichting van het klavierkastje is echter gescheurd.
- Het manuaal vertoont geen sporen van verbouwing.

Registratuur

- De pneumatische registratuur werkt eveneens met uitlatende wind.
- De beledering van de ventielen is beschadigd, de bevilting van de scharnierpunten verdwenen.
- Het ventiel van de tremblant is afgedicht met propjes leder.

Windvoorziening

- 2 schepbalgen met inlaatmembraan in de onderwang; ze worden in beweging gebracht door middel van een twee-armige handhevel.
- Liggende windreserve met twee inlaatventielen in de vaste onderwang en een overdrukventiel in de bovenwang.
- Zowel schepbalgen als windreserve hebben één enkele vouw.
- De windreserve wordt vertikaal geleid met een ijzeren geleider en omlaaggedrukt door twee cilindrische schroefveren. Het geheel is met stenen verzwaard.
- De winddistributie loopt via een eikenhouten windkanaal naar 4 kanaalpneumatieken: 2 naar de klavierkast (bascant en discant), 1 naar de registerkast en 1 naar de registercancellade.
- De blaasbalgen zijn in vrij goede staat; alleen het touw van

het overdrukventiel is gebroken.

- Het windkanaal is aan de naden losgekomen en de aansluiting op de pneumatieken is beschadigd.

- De druk bij de pneumatieken bedraagt zo maar even 185 mm.

ORGELKAST

- De orgelkast heeft een volledig loos front, waarvan de pijpen met zilver en goudmixtuur zijn geschilderd.

- De opgespijkerde lijsten zijn zowat overal losgekomen.

- Het (oorspronkelijk waarschijnlijk gepolychromeerde) Sint Michielsbeeld bovenaan is overschilderd.

- Het rode textiel achter het front is op verscheidene plaatsen gescheurd.

- Op de onderregel van de kast, aan de binnenzijde (achter de blaasbalg, vinden we een inscriptie: "Dekoninck Mark 1894". Mogelijk een wagenmaker/schrijnwerker uit Vertrijk.

ARCHIVALIA

Het archief waarover sprake bij de prospectie van 1975 is inmiddels overgebracht naar het Rijksarchief.

BIBLIOGRAFIE

"Virgo a fonte et stella - Handboek ten gebruike der godvruchtige bedevaarders tot Onze-Lieve-Vrouw van Sterre-Borne te Butzel (bij Vertryck)" door Joz.Wils, Bijgevoegd Boekbewaarder aan de katholieke Hoogeschool te Leuven, Boekbewaarder aan de school voor maatschappelijke en staatkundige wetenschappen. - drukkerij Emiel Charpentier, Brusselsche straat, 48, Leuven - 1908

Enkele citaten:

- p35: "*Zie hier hoe Wichmans, die zijn werk Brabantia Mariana in 132 schreef, ons het verhaal bewaard heeft...*" (van het ontstaan der kapel).
- p37: "*In het begin der XVII° eeuw werd de kapel hersteld...*"
- p38: "*In 1822 onderging de kapel gedeeltelijke herstellingen...*"
- p39: "*In 1874 was men verplicht ze te vergrooten*"
- p40: "*...3 April 1894...werd de nieuwe kapel gewijd.*"
- p41: "*Het orgel komt insgelijks van de oude kapel*".

3.7.2 Restauratie

Gemeente BOUTERSEM

Deelgemeente BUTSEL

Kapel Sterreborne

BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE

door Modest L.C.Goetelen

maart 1994

INSTRUMENT

Dispositie

BENAMING	CORPS	RIJ	AANTAL	BEREIK
Bourdon	8' G	1	12	$C_0 - H_0$
Bourdon	8'	2	12	$c_0 - h_0$
Doublette	2'	3	24	$c^1 - h^2$
Quint	1 1/3'	4	24	$g^1 - fis^3$
Prestant	4'	5	24	$c^0 - h^1$
Doublette	2'	6	30	$c^3 - f^5$
Bourdon	8'	7	30	$c^1 - f^3$
Quint	1 1/3'	8	30	$g^3 - c^6$
Prestant	4'	9	30	$c^2 - f^4$

Pijpwerk

bourdon: 8' gedekt - houten pijpen

- dichtingen van de pijpen die oorspronkelijk gekropt hebben gestaan en weer zijn rechtgezet, werden vernieuwd.
- twee pijpen met wanden in fruithout, laten ondanks de bekleding met papier zoveel wind door, dat een overkleving met textiel de enige oplossing scheen.
- één bovenlabium werd vernieuwd evenals enkele voorlagen.
- het merendeel der pijpwallen werd opnieuw verlijmd, de stoppen opnieuw belederd en, waar nodig vernieuwd.
- voor betere afdichting en voeding van het eikenhout, werd een laagje gekookte lijnolie aangebracht.

- teneinde de te hoge stemming op te vangen, werden alle pijpen één plaats opgeschoven en de ontbrekende C₀ vervangen door een met bolus geschilderde pijp, afkomstig van de ruïnes van het orgel der parochiekerk.
 - ondanks al deze pogingen, verbruiken de eerste vijf pijpen ontzettend veel wind en blijven zwak en blazerig. De eerste elf worden uiteindelijk vervangen door een restantje pitch pinen pijpen, geschonken door Piet Joris, die ook de intonatie van het orgel heeft verzorgd.
- metalen pijpen
- de pijpen werden uitgedekt, gaten gedicht, gescheurde naden in pijpwallen en voeten hersteld, ontbrekende hoedjes en baarden bijgemaakt.
 - pijpen die met behulp van stemkrullen reeds verscheidene malen waren ingekort, werden afgesneden.
 - de labia van de eerste drie octaven werden vernieuwd en verlaagd tot de verhouding 1 op 4
 - waar nodig voor de lagere stemming, werden de pijpen verlengd.
 - de eerste 12 pijpen blijven desondanks zeer slecht aanspreken, waarschijnlijk door de slechte staat van de kernen. Zij worden vervangen door gedekte pijpen, bijeengezocht uit de ruïnes van het orgel der parochiekerk.

prestant 4' - thans doublette 2'

- pijpen werden uitgedekt, gaten gedicht, losgekomen naden in pijpwallen en voeten hersteld, ontbrekende baarden en stemkrullen aangebracht.
- pijpen die reeds verscheidene malen met stemkrullen waren ingekort, werden afgesneden.
- bij al te hoge of onregelmatige opsnode, werden nieuwe

labia aangebracht en verlaagd tot de verhouding 1 op 4

- de eerste 12 pijpen, die met zink waren verlengd, blijven schor, blazerig en niet behoorlijk te intoneren. Ze worden eveneens vervangen door pijpen, bijeengesprokkeld uit de ruïnes van het orgel der parochiekerk (waarschijnlijk een montre).
- daar de windtoevoer op de vijfde en de negende rij beter aan dit register is aangepast, wordt de prestant verplaatst naar de oorspronkelijke fluit.
- op de plaats van de prestant komt een doublette 2', door Piet Joris geleverd voor 5.000 fr.

flûte 4' gedekt - thans prestant 4'

- pijpen werden uitgedekt, gaten gedicht, losgekomen naden in pijpwallen, voeten en hoedjes hersteld, ontbrekende zijbaarden aangebracht.
- twee ontbrekende pijpen (C_0 & c_0) werden bijgemaakt.
- bij al te hoge of onregelmatige opsnede, werden nieuwe labia aangebracht en verlaagd tot de verhouding 1 op 4
- waar nodig voor de lagere stemming, werden de pijpen verlengd.
- ook hier zijn het alweer de eerste twaalf pijpen die onoverkomelijke problemen vertonen: zwak, blazerig en ruisend. De konische pijpen zijn weliswaar goed van toon, maar passen niet meer in de klankopbouw. Het hele register wordt terzijde gelegd.
- op de plaats van de fluit komt de prestant 4'.

salicional - thans quint 1 1/3

- de salicional ontbreekt niet alleen volkomen, er is bovendien niet genoeg ruimte beschikbaar om een 8' te plaatsen. Er werd dus gezocht naar een oplossing die min of meer acceptabel kon zijn.

- uit de ruïnes van het orgel der parochiekerk werden een aantal pijpen "ontleend" die nog niet hopeloos verloren waren. Ze zijn gedeeltelijk afkomstig van een "violon" met een lengte van $1 \frac{3}{4}$ ' (die evenwel moest ingekort worden om tot een $1 \frac{1}{3}$ te kunnen komen) gedeeltelijk van een mixtuur of een cornet (in de discant)..
- de pijpen werden uitgedekt, gescheurde pijpvoeten hersteld en losgekomen kernen vastgezet.

N.B. Alle herstellingen aan de metalen pijpen werden, waar mogelijk, met krijtlijm afgedekt. Als vloeimiddel werd stearine gebruikt, als soldeer een laagsmeltende tinsoldeer (145° C).

tremblant - thans hendel van de quint (discantzijde)

- Vermits er duidelijk geen ruimte is voorzien waar ooit een tremblant zou kunnen gestaan hebben, leek het niet opportuun er een in te bouwen.
- De hendel wordt nu gebruikt om de discantzijde van de quint te bedienen.

stemming

- het orgel wordt herstemd op $a^1 = 440$ Hz.

Windlade

- Teneinde doorspraak in de windlade en windverlies bij de aansluiting van de pneumatieken te herstellen, werden de cancellen volledig uitgelijmd en de loden pneumatieken vervangen door PVC-buis.
- De bovenbekuiping (linnen en blauw papier) werd uiteraard vernieuwd, doch achteraf op verscheidene

plaatsen weer opengesneden teneinde de veerdruk van sommige boursettes aan te passen aan de nieuwe winddruk.

- De 8 balgjes, die de toegang van de orgelwind tot de registercancellades afsluiten, werden volledig vernieuwd. Op de ventielen werd nieuwe beledering aangebracht.

- De 216 toonbalgjes, de z.g. "boursettes", werden eveneens volledig vernieuwd.

- Beledering van de afdekplaat bij de registercancellade werd vernieuwd, lekken in de pneumatieken gedicht.

- Ondanks al deze maatregelen, blijft de Co van alle vier de registers iedere dienst weigeren. De mogelijke oorzaak zou kunnen liggen bij een windscheurtje in het hout van de betrokken cancel. De desbetreffende boursettes werden dus weggenomen en ondergebracht in twee afzonderlijke kleppenkastjes, die bovenop de pijpopening werden aangebracht: één op de pijpenbank van de Bourdon, één voor Prestant, Salicional en Fluit. De verbinding met de klavierwind loopt via een extra-buisje.

Klaviatuur

- Gebroken of versleten veertjes werden vervangen.

- Kromme drukpennen werden rechtgetrokken en de lederen stelmoeren vervangen waar nodig.

- Klemmende toetsen werden weer losgemaakt.

- De bevilting werd volkomen vernieuwd en de toetsen opnieuw uitgelijnd.

Tractuur

- De beledering van zowel de boven- als de onderkleppen werd volledig vernieuwd evenals de afdichting van het klavierkastje.

Registratuur

- De beledering van de ventielen en de bevilting van de scharnierpunten werden vernieuwd.
- De afdekplaat werd vernieuwd;
- Het ventiel van de tremblant werd hersteld en bedient nu de discantzijde van de salicionaal.

Windvoorziening

- Een Meidinger electro-ventilator van ongekende herkomst en gevonden op de pastorie, werd aangebouwd, voorzien van een rolgordijn en van een bijhorend windkanaal in multiplex. De aandrijfmotor is echter niet meer origineel. Een condensator werd aangebracht om de drie-fasige motor op 220 volt te kunnen doen draaien. De electro-ventilator rust op vier silent-blocks, die steunen op een laag kurk.
- De ventilatorkast werd voorzien van een suskamer en een stoffilter.
- De druk bij de pneumatieken bedroeg na herstelling 220 mm. (sic). Hij werd op 110 mm teruggebracht.
- De handhevel werd geblokkeerd, teneinde de aansluitng van de conducten niet te beschadigen.

ORGELKAST

- De orgelkast werd behandeld tegen houtworm.
- De losse lijsten werden vastgezet.
- De textiel-afdichting werd vervangen.

REKENINGEN

Bedrag

tinsoldeer, elektrische leidingen, lijm	516
vervangbout	2059
weerstand	1069
meubelplaat, multiplex	1500
eik	435
staalwol	213
schroeven, lijm	853
schapenleer, tin	5519
holpijp	735
silent blocks	522
bouten	245
kaftpapier	579
balgjesleder	3111
houtlijm	578
3 holpijpen	1299
vervangbout	220
schuurschijfjes	644
Rectavit + snelle lijm	240

kaftpapier.	135
pneumatisch orgelleer/balgesleer	6733
consultatie orgelbouwer/intonateur	34400
doubllette 2'	5000
nagels en onraad, kleine kosten	<u>1500</u>
	67105

GERAADPLEEGDE WERKEN

Die Theorie und Praxis des Orgelbaues - Joh.Gotlieb Töpfer -
Bernhard Friedrich Voigt, Leipzig 1888

Atlas zur Theorie und Praxis des Orgelbaues - idem

Orgelbouwkunde - A.P.Ooisterhof - Spruyt, Van Mantgem en De
Does, Leiden 1985

Het orgel en zijn meesters - M.A.Prick Van Wely - Krusemans,
Den Haag 1983

De orgelkunst in de Nederlanden - Flor Peeters en Maarten
Albert Vente - Gaade, Amerongen 1984

Modest L.C.Goetelen

28 april 1994

3.8 Picturaal

Isis, Osiris, Horus - Zilverstift

Engels landschap – Olie op paneel